

ЗА КОРПОРАТИВНАТА НАКАЗАТЕЛНА ОТГОВОРНОСТ

Силвия Евтимова

FOR THE CORPORATE CRIMINAL LIABILITY

Sylvia Evtimova

Abstract: *This article looks ahead to the institute of corporate criminal responsibility, the need for regulation in Bulgarian legislation and its practical application in some European countries. Our country is a party to several international legal instruments, which contain an obligation on the parties to establish corporate criminal liability. As a result of these international treaties to which it is party, the Republic of Bulgaria is committed to introducing the administrative liability of corporates and it happened with Art. 83 of the Law on Administrative Violations and Penalties Act and the relevant texts in the special laws. Practically, the regulation, which is in force since 1969, has long ceased to serve the real needs of the administration proceedings in establishing administrative offenses and imposes administrative sanctions, by presupposing rather creating controversial, instead of unified practice of courts in prosecuting judicial review of sanctions acts of administration. The need for reform in this direction is palpable and in future it would be appropriate to sign legally separate procedure for corporates that also covers individuals whose personal criminal responsibility is inextricably linked with the companies which they serve.*

Key words: *administrative liability, criminal law, administrative violations, European directives*

Наказателната отговорност на корпорациите се превръща в една от най-дискутираните теми на ХХ век. Дебатът става особено важен след 90-те години, когато първи Европа и САЩ са изправени пред тревожен брой престъпления срещу околната среда, измами, трафик на наркотици, лъжесвидетелстване, трудови злополуки, подкупи, възпрепятстване на правосъдието, както и финансови престъпления, всички те извършени с участието на корпорации. Най-големите счетоводни фирми в света били заподозрени във възпрепятстване на правосъдието, фалшифициране на финансови отчети, нарушаване законите за опазване на околната среда, човешкото здраве и сигурността.

Тези корпоративни престъпления довели до огромни загуби, а последствията, които най-пряко засягат нашето общество са загуба на пари, работни места и дори смърт. В същото време, латентният характер на престъпления от тази категория или т. нар. дългосрочни вредни ефекти на тези престъпления не биха могли да бъдат подценявани. Динамиката на обществените отношения в международен и европейски общостен план изисква от съответните институции преразглеждане на традиционни постановки на действащите им вътрешни правни системи. Множеството

сложни и новосъздадени обществени връзки придобиват транснационален характер, като различни видове престъпления придобиват глобални размери. Причинените правни последици засягат територията на цялата европейска общност, а понякога достигат дори отвъд нея. Именно така европейският стандарт е наложил разширяване в обхвата на субективните предели на наказателната отговорност, в частност институционализиране на стандарта корпоративна наказателна отговорност.

Настоящата статия, вероятно, е един пореден опит да бъде обосновано задължението на страната ни за приемане на стандарта корпоративна наказателна отговорност, ведно с доказателствата се с времето позитиви от този вид отговорност. Като начало, редно е накратко да посоча какво представлява тя, откъде произтичат задълженията на България по инкорпориране като институт на наказателното ни право, как се прилага в различните държави по света и по-конкретно в Европа.

Както всички знаем, у нас все още не е регламентирана като институт корпоративната наказателна отговорност, но съм сигурна, че не липсват позиции по въпроса. Макар да имаше разно-

родни дебати при приемането на новия Наказателен кодекс през изминалата година, встрани от „шумотевицата“ остана въпросът за субективните предели на наказателната отговорност и по-специално за отговорността на юридически лица за престъпления и могат ли да бъдат те субект на престъпление.

Обичайно, по нашето право се поставя знак за равенство между субекта на престъплението и наказателноотговорното лице. Смята се, че те са две страни на едно и също нещо. И по-специално, субектът на престъплението е неговата генетична страна, която разкрива, че става дума за лице, което е извършило или участвало в някакво престъпление. Докато наказателноотговорното лице е другата, функционалната страна на същото нещо. Тя сочи, че става дума за субект, който носи наказателна отговорност заради извършено престъпление.

Във връзка с това следва да се има предвид, че наказателната отговорност се поражда само от престъпление и обратно – всяко престъпление поражда наказателна отговорност. Оттук се прави и изводът, че всяко наказателноотговорно лице е по необходимост и субект на престъпление и иначе – щом някой е субект на престъпление, той неминуемо е и наказателноотговорно лице. Оформило се е поради това разбирането, че само онзи, който може да носи наказателна отговорност и следователно да е наказателноотговорно лице, може да бъде субект на престъпление.

Но далеч не всеки може да носи наказателна отговорност и да се смята за субект на престъпление. Заложено е наказателноправната репресия да е най-тежката и сложна форма на държавна репресия, което, от своя страна, изключва нейната универсална приложимост. В тази връзка, тя може да бъде приложима само по отношение на строго определени субекти, които биват определени от наказателното право за способни да извършат престъпление и пригодни да понесат наказателноправните му последици. Затова, когато търсим субекта на престъплението и наказателноотговорното лице, ние търсим отговор на въпроса: кой изобщо може да извърши някакво престъпление и да понесе наказателна отговорност за него следователно става дума за лица, които се характеризират с определени качества да вършат престъпления и да носят наказателна отговорност за тях, като тези качества са необходими за всички престъпления и за всякакви наказания – без едновременното наличие, на които не може да бъде извършено нито едно престъпление и не може да се търпи нито едно наказание.

Очевидно е, че въпросът за качествата, които са нужни, за да има субект на престъпление и наказателноотговорно лице, е въпрос за възможността да се извърши престъпление и да възникне наказателна отговорност. Възможно ли е да се стигне до пораждаване на наказателна отговорност? Несъмнено, когато възможността, която индивидуално извършеното престъпление, като основание за наказателната отговорност, се превърне в действителност. Следователно разискваните проблеми на субекта на престъплението и наказателноотговорното лице са проблеми на възможността да се носи наказателна отговорност, а проблемите на самото престъпление са проблеми на нейното превръщане в действителност. С оглед на това и по съображения за логическата последователност се налага най-напред да бъдат изследвани промените на субекта на престъплението и наказателноотговорното лице, за да се изясни дали по отношение на едно или друго лице е изобщо възможно да се породи наказателна отговорност. Защото, едва когато такава възможност бъде установена по отношение на определено лице, има по-нататък смисъл да се изследва, когато превръща тази своя възможност в действителност, вършейки престъпление.

Българският законодател е определил, че субект на престъплението и наказателноотговорно лице може да бъде само човек, който е достигнал определена възраст и се намира в състояние на вмняемост. За да бъде още по-пунктуална ще добавя, че това определение съдържа три основни качества: човек (гражданин, физическото лице), определена възраст и вмняемост.

Качеството „човек“ има двояко разграничително значение. От една страна, то показва, че субект на престъпление или наказателноотговорно лице не може да бъде и най-умната одушевена или неодушевена вещ – дори най-интелигентното животно или най-съвършеният робот не може да извърши престъпление и да носи наказателна отговорност. От друга страна, качеството „човек“, наричан по-често в правната сфера „физическо лице“, показва, че субекти на престъпления и наказателноотговорни лица по нашето право могат да бъдат само индивидуалните и никога колективните правни субекти – юридическите лица.

От всичко разсъждавано дотук, логичният извод би бил, че невъзможността юридическите лица да бъдат субекти на престъпления и наказателноотговорни лица е въпрос само на законодателен избор, не и на принципна невъзможност. Следователно не биха могли да бъдат верни често лансираните съображения, че щом юридичес-

ките лица не могат да проявяват вина и са колективни правни субекти, те, ако бъдат обявени за субекти на престъпления и наказателноотговорни лица, ще доведат до създаване на невиновни престъпления и до колективна наказателна отговорност. Ако приемем, че „корпоративното“ престъпление на юридическото лице се върши само от онези негови ръководни служители, които формират и изразяват волята му, ще следва да заключим, че не само тяхното поведение в интерес на юридическото лице е и негова собствена дейност, но и това, че тяхната вина е и негова вина. Предвид на това, юридическото лице би носило своята корпоративна наказателна отговорност за собствено, виновно извършено корпоративно престъпление.

Намирам за подходящо сега да разгледам практическата част по реализацията на административнонаказателна отговорност на ЮЛ и ЕТ в България както и да насоча вниманието на читателя към трудностите, които създава ЗАНН – регламентът от 1969 г., на който все още разчитаме. Този регламент отдавна е престанал да обслужва реалните нужди на администрацията в производството по установяване на административните нарушения и налагане на следващите се административни санкции и предполага по-скоро създаване на противоречива, вместо на унифицирана практика на съдилищата при упражняване на съдебен контрол върху санкционните актове на администрацията. В тази връзка член 83 от ЗАНН гласи, че в предвидените в съответния закон, указ или постановление на Министерския съвет случаи на юридически лица и еднолични търговци може да се налага имуществена санкция за изпълнение на задължения към държавата при осъществяване на тяхната дейност. Може ли тази санкция да се прилага от всеки държавен орган? Не, необходимо е това да е предвидено в специален нормативен акт. Не е достатъчно наличието само чл. 83 от ЗАНН. По какъв ред се налага санкцията? Съгласно алинея 2 на чл. 83, тя се налага по реда на ЗАНН, ако в съответния нормативен акт не е предвиден друг ред. Ако в специален нормативен акт няма други производствени правила, прилага се посоченият в ЗАНН ред. Кога възниква административна отговорност? Забележете, трябва в съответния специален нормативен акт да са предвидени задължения за юридически лица или еднолични търговци и

тези задължения да не са изпълнени, в резултат на което ще възникне тяхна административнонаказателна отговорност и като следствие от тази отговорност се налага имуществената санкция. Отговорността възниква при неизпълнение на нормативно установени задължения. След като става въпрос за реда, посочен в ЗАНН, следва ли да се установява виновно поведение на нарушителя? В Решение № 2145/2004 г. на ВАС се подчертава, че за налагането на тази санкция е достатъчно да се установи нарушение от фактическа страна, т. е. да не се търси вина на нарушителя. Какъв е характерът на имуществената санкция? Това не е принудителна административна мярка, а административно наказание, налагано по реда на ЗАНН. Административнонаказателната санкция е различна от административната принуда. Интерес представлява Решение от 26.07.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 4512/2001 г. То отговаря на въпроса срещу кого се води производството по налагане на имуществената санкция? Отговорността на юридическото лице или на едноличния търговец е обективна и тя не зависи от вината на физическо лице. Достатъчно е да е осъществено нарушение на цитираната норма, за да се наложи санкция. Субект на задължението е самото юридическо лице или едноличен търговец. Следователно при неизпълнението му следва да се привлече отговорността на тези лица. Актът за установяване на неизпълнението на даденото задължение и наказателното постановление следва да бъдат законосъобразно издадени срещу юридическото лице или едноличния търговец¹. Определение № 4400/2004 г. на ВАС дава отговор на въпроса може ли да се възобнови производството след влизането в сила на наказателното постановление. Може да се възобнови административнонаказателно производство, по което наказателното постановление е в сила, както и решените и прекратените от съда дела, образувани във връзка с обжалване на наказателни постановления. Те подлежат на възобновяване в случаите и по реда, предвиден в Раздел VIII от ЗАНН. Право да направи предложение за възобновяване има единствено съответният окръжен прокурор – при наличието на съответните основания и в предвидените срокове. Тази възможност съществува, ако с влязла в сила присъда се установи, че някои от доказателствата, въз основа на които е издадено наказателното поста-

¹ В този смисъл е и Решение от 2.07.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 4554/2001 г., в което се подчертава, че за да породи правно действие, имуществената санкция се налага на ЕТ или ЮЛ, но не на физическото лице, което е непосредствен извършител или допустител на нарушението.

новление, решението или определението на съда, са неистински или че административнонаказващ орган, съдия или съдебен заседател е извършил престъпление във връзка с издаване на наказателното постановление, решението или определението на съда. Друга възможност е да се открият обстоятелства или доказателства от съществено значение за разкриване на обективната истина, които не са били известни при издаване на постановлението, решението или определението на съда или ако с влязла в сила присъда се установи, че деянието, за което е наложено административното наказание, съставлява престъпление. Възобновяването на административнонаказателно производство се допуска, ако предложението е направено в шестмесечен срок от влизане в сила на присъдата, съответно – в двугодишен срок от влизане в сила на наказателното постановление, решението или определението. Компетентен да се произнесе по предложението за възобновяване е съответният окръжен съд.

Едно от основните условия за провеждане на административнонаказателно преследване е да не са изтекли преклузивните срокове по чл. 34 ЗАНН, поради което административнонаказващите органи и съдилищата са длъжни да следят служебно за това². Не се образува административнонаказателно производство, а образуваното се прекратява, когато нарушителят е починал или е изпаднал в постоянно разстройство на съзнанието или когато това е предвидено в закон или указ. Не се образува административнонаказателно производство, също така, ако не е съставен акт за установяване на нарушението в продължение на три месеца от откриване на нарушителя или ако е изтекла една година от извършване на нарушението, а за митнически, данъчни, банкови, екологични и валутни нарушения, както и по Закона за публичното предлагане на ценни книжа и на нормативните актове по прилагането му и по Закона за регистър БУЛСТАТ – две години. За нарушение на нормативен акт, уреждащ бюджетната, финансово-стопанската и отчетната дейност, както и за нарушение на нормативен акт, уреждащ хазартната дейност, не се образува административнонаказателно производство, ако не е съставен акт за установяване на нарушението в продъл-

жение на шест месеца от откриване на нарушителя или ако са изтекли повече от пет години от извършване на нарушението. Забележете, образуваното административнонаказателно производство се прекратява, ако не е издадено наказателно постановление в шестмесечен срок от съставянето на акта³. Законът обаче вменява редица специфични задължения на ЕТ предвид на неговото допълнително търговско качество, каквото самото физическо лице не притежава. Именно, за да гарантира изпълнението на административните задължения, вменени на търговеца, е предвидена възможността на него да се наложи имуществена санкция, за разлика от физическото лице, непричитаемо търговско качество, на което може да се наложи само административно наказание “глоба”. Затова производството се образува със съставянето на акт за нарушение срещу ЕТ, въз основа на който се издава наказателно постановление. С него наказващият орган налага санкция на ЕТ, индивидуализиран според изискванията на закона, поради което индивидуализация на физическото лице, което е собственик или управител или служител на ЕТ и е действало от името и за сметка на ЕТ не е необходима. Налагането на наказание на собственика на ЕТ за виновни действия на извършителя на конкретното нарушение е недопустимо и противозаконно. Имуществена санкция на юридически лица и еднолични търговци се налага за неизпълнение на задължения към държавата при осъществяване на тяхната дейност. Това означава, че първо следва да се установи съответно неизпълнение на някакво задължение към държавата и едва след това да се санкционира съответното юридическо лице или едноличен търговец. Безспорно е, че в тези производства доказателствената тежест е на административнонаказващият орган, който трябва да докаже описаната в НП фактическа обстановка и правилността и законосъобразността на своите действия, констатации и решения. Възниква въпросът за това кои лица могат да издават наказателни постановления. Решение от 26.04.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 891/2001 г. подчертава, че административнонаказателната компетентност се урежда със закон и е недопустимо да бъде разширявана чрез нормативен акт от по-ниска

² Постановление № 10/1973 г. на Пленума на ВС обръща внимание на въпроса за сроковете.

³ Решение от 25.06.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 3161/2001 г. допълва, че когато нарушението е извършено от едноличен търговец при извършване на търговска дейност, имуществената санкция се налага на търговеца, а не на физическото лице, регистрирано като търговец.

степен⁴. Става въпрос за материалната, териториалната и степенната компетентност да се съставя акт за установяване на административно нарушение и да се издава наказателно постановление. Не е възможно например, ако в закон контролните пълномощия са възложени на едни държавни органи, с подзаконов акт тези пълномощия да се възлагат на други органи. Защото законът предоставя определени властнически правомощия в дадената област. А правните норми, които регламентират компетентност на съответни органи на държавна власт в определена област на държавно управление, са императивни и в този смисъл изчерпателни. Според чл. 42, т. 5 от ЗАНН, актът следва да съдържа точните законови разпоредби, които са нарушени. Като се посочи не само най-общо нормативния акт или определен член в нея, а се конкретизира точната хипотеза на нарушената норма, когато в даден нормативен текст има повече алинеи и точки, в които са уредени различни изисквания. Неконкретното посочване на нормативния текст внася неяснота и неточност в описанието на законовата разпоредба, която се твърди, че е нарушена. Такова нарушение е съществено, тъй като засяга правото на защита на нарушителя, в чието съдържание се включва възможността още в началото на административнонаказателното производство срещу него да научи конкретните обстоятелства на нарушението и конкретната правна норма, която е нарушил. Непосочването на конкретния нарушен нормативен текст в акта за административно нарушение е съществено нарушение на правото на нарушителя на защита и е отменително основание по отношение на издаденото на тази основа наказателно постановление. И така, за неизпълнение на задължения към държавата, произтичащи от закон, указ или акт на МС, когато в специалния закон е предвидена разпоредба, съгласно която и на основание на общата клауза по чл. 83, ал. 1 ЗАНН възниква корпоративна административнонаказателна отговорност, която по съществува си е обективна отговорност на ЮЛ, на административнонаказващия орган е предоставена законова възможност да наложи имуществена санкция на юридическо лице, без да е необходимо преюдициално да изяснява личността на конкретното фи-

зическо лице, което виновно е извършило нарушението и без да се ангажира неговата административнонаказателна отговорност. Смесът на този вид основания за възникване на санкционна отговорност е да се предприемат от държавната администрация конкретни действия срещу носителя на самото задължение, а не срещу лицата, които формират и реализират волята му, за да се осигури бърза и ефективна защита на охраняваните обществени отношения. Съгласно чл. 42, т. 4 и 5 от ЗАНН, актът за установяване на административно нарушение трябва да съдържа описание на нарушението и обстоятелствата, при които е било извършено, както и законовите разпоредби, които са нарушени. Ако в акта е посочена само една фактическа обстановка с общо посочване на необходимите обстоятелства, без да има ясна конкретизация какво е било необходимо и по силата на кой нормативен акт, по този начин не се дава възможност за проверка на твърденията на актосъставителя и наказателното постановление ще трябва да бъде отменено. Особено пък, ако не е посочено коя точно разпоредба е била нарушена. Посоченото противоречие между изложените факти и посочената законова разпоредба, която се твърди, че е нарушена, е съществено процесуално нарушение, тъй като, от една страна, води до ограничаване правото на защита на жалбоподателя, който няма възможност да разбере какво точно нарушение се твърди, че е извършил, и да организира защитата си в пълен обем, а от друга – това противоречие внася неяснота относно правнорелевантните факти и състава на извършеното административно нарушение, които подлежат на доказване в административнонаказателния процес. Допуснатата нередовност на акта води и до възпрепятстване упражняването на правото на жалбоподателя в тридневен срок от съставянето на акта да направи обосновани писмени възражения по него. Когато нарушителят е лишен от възможност да разбере какво точно нарушение е осъществил още от началото на административнонаказателното производство срещу него, което започва със съставяне на акта за установяване на административно нарушение, наказателното постановление подлежи на отмяна поради нарушаване на правото му на защита⁵. Съг-

⁴ В същото съдебно решение намираме становище относно правните последици от наличието или отсъствието на определени реквизити в акта за установяване на административно нарушение.

⁵ Решение от 9.11.2000 г. на СРС по н. а. х. д. № 7262/2000 г. напомня, че когато е нарушен чл. 44, ал. 3 ЗАНН, според който възраженията на нарушителя се прилагат към административнонаказателната преписка и се изпращат на наказващия орган, наказателното постановление подлежи на отмяна.

ласно чл. 52, ал. 4, преди да се произнесе по преписката, наказващият орган трябва да прецени направените възражения и ако той не е могъл да се запознае със съдържанието на възраженията и да прецени дали то е основателно, тъй като самото възражение не е било приложено към преписката, макар че е подадено в предвидения от закона срок, това е съществено процесуално нарушение. Необсъждането на възраженията води до отмяна на наказателното постановление. Но ако се докаже, че възраженията е било обсъдено, макар и това да не е изрично записано в наказателното постановление, няма такова нарушение на процесуалните правила, което да налага отмяна на наказателното постановление. Решение от 6.02.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 4966/2002 г. пък подчертава, че налагането на административно наказание „глоба“ на юридическо лице е недопустимо. Съгласно чл. 6 ЗАНН административното нарушение е деяние, което е било извършено виновно, а съгласно чл. 24, ал. 1 ЗАНН административнонаказателната отговорност е лична. Едно юридическо лице не може да има виновно поведение, нито пък да носи лична отговорност. Парадоксално не може да извършва административни нарушения по смисъла на чл. 6 ЗАНН, за което да му бъде наложено административно наказание. Съгласно чл. 83 ЗАНН, в предвидените в съответния закон, указ или постановление на МС случаи на юридически лица може да се налага не административно наказание „глоба“, а „имуществена санкция“ за изпълнение на задължения към държавата при осъществяване на тяхната дейност. Следователно когато е наложено административно наказание „глоба“, НП е незаконосъобразно и на това основание следва да бъде отменено. Не може да се налага непредвидено в закона наказание. Ако административнонаказателната отговорност на жалбоподателя е ангажирана с наказателно постановление, без да има започнато административнонаказателно производство срещу него по предвидения в ЗАНН процесуален ред, НП подлежи на отмяна⁶. Такъв може да бъде случаят, когато актът за установяване на административно нарушение е съставен срещу едно лице, а НП – срещу друго. По този начин се нарушава чл. 36, ал. 1 ЗАНН, съгласно чиято разпоредба административнонаказателно производство се

образува със съставяне на акт за установяване на извършеното административно нарушение, което несъмнено означава, че той трябва да бъде съставен на нарушителя. Това е видно и от разпоредбите на чл. 53, ал. 1 и чл. 54 ЗАНН, в които се сочи, че след като прегледа преписката, наказващият орган преценява дали нарушителят е извършил деянието и издава наказателно постановление, а когато установи, че деянието не е нарушение или че нарушението не е извършено от лицето, посочено като нарушител, наказващият орган прекратява преписката с мотивирана резолюция. Следователно наказващият орган следва да издаде наказателно постановление, само когато се увери, че нарушителят – лицето, на което е съставен актът, може да бъде субект на административнонаказателна отговорност. Решение от 23.05.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 2738/2001 г. обръща внимание на обстоятелството, че за законосъобразността на НП, с което се налага административно наказание на ЕТ или ЮЛ, съгласно разпоредбата на чл. 83 ЗАНН, същото следва да съдържа достатъчно индивидуализиращи белези, за да бъде лицето идентифицирано и да бъдат изпълнени изискванията на закона за уведомяването му за откритото против него административнонаказателно производство. Ако при съставянето на акта не са посочени адресите на свидетелите, съобразно изискванията на чл. 42, т. 7 ЗАНН, а е посочена единствено тяхната месторабота, това нарушение на процесуалните правила не води до невъзможност за идентифицирането и евентуалното призоваване на свидетелите при съставянето на акта, каквато е и целта на визираното в чл. 42, т. 7 ЗАНН изискване и следователно не е довело до нарушение на правото на защита на жалбоподателя и не е основание за отмяна на атакуваното НП. Разпоредбата на чл. 83 ЗАНН предвижда възможност административни наказания да бъдат налагани на ЕТ и на ЮЛ, не и необходимите реквизити на постановлението, с което същите следва да бъдат наложени. Такива не се съдържат в ЗАНН, тъй като чл. 42 и 57 ЗАНН посочват минимално необходимите индивидуализиращи белези единствено на акта и НП, ангажиращи административнонаказателната отговорност на физическото лице-нарушител. За да е съставомерно деянието, достатъчно е да се установи по безспорен начин неиз-

⁶ Решение от 25.10.2000 г. на СРС по н. а. х. д. № 4720/2000 г. се спира на въпроса, че налагането на наказание, без да бъде съставен акт за нарушение на наказаното лице, е основание за отмяна на обжалваното наказателно постановление.

пълнение на задълженията, произтичащи от закона, от страна на ЕТ или ЮЛ, както и че същото е извършено при осъществяване на тяхната дейност. Следователно вината не е необходим елемент на деянието, за да бъде то съставомерно, а и начинът на организация на дейността на нарушителя е неотносим към предмета на доказване в производството, а именно, че има неизпълнение на законово установени задължения и че това е станало при осъществяване дейността на ЮЛ или ЕТ⁷. Иначе издаденият акт ще е нередовен от външна страна, тъй като при съставянето му ще е допуснато нарушение на чл. 42, т. 4 от ЗАНН. Допуснатият пропуск ще е съществен, тъй като осъществяваните услуги могат да бъдат основни и допълнителни и липсата на конкретизация на вида услуги нарушава правото на защита на жалбоподателя. Той няма възможност да се защитава по неконкретизирано обвинение за извършване на административно нарушение. Ако едва в НП административнонаказващият орган посочи за каква услуга се касае, допуснатата нередовност на акта няма да може да бъде поправена по реда на чл. 53, ал. 3 ЗАНН, тъй като за съответните услуги е характерно голямо видово разнообразие и конкретизирането им е било необходимо с оглед правото на защита на жалбоподателя. Ето защо ако не се конкретизират обстоятелствата по нарушението, посоченото нарушение е съществено поради нарушаването на правото на защита на нарушителя и е достатъчна предпоставка за цялостна отмяна на атакуваното НП, тъй като опорочава изцяло производството по ангажиране на административнонаказателната отговорност на ЕТ. Нарушението е съществено и по друго съображение – индивидуализирането е необходимо предвид разпоредбата на чл. 28 ЗАНН, според която за маловажни случаи може да не се наложи наказание. Така също в практиката въвеждането на нови обстоятелства в наказателното постановление, които не са били посочени в акта за административно нарушение опорочават производството. Например, ако в акта е посочено нарушение на определен нормативен текст, не може в наказателното постановление да бъде добавен и друг нормативен текст или и други обстоятелства. Разширяването в наказателното постановление на предмета на административнона-

казателното производство, определен с издаването на акта е нарушаване на правото на защита и е абсолютно отменително основание поради допуснатото нарушение на чл. 42, т. 5 ЗАНН, както и на чл. 57, т. 6 ЗАНН. Констатираните несъответствия сочат на противоречие във волята на административнонаказващият орган. Когато не става ясно извършването на кое нарушение се поддържа, както и защо отговорността на нарушителя е ангажирана именно на посоченото в постановлението основание, това предопределя процесуалноправната незаконосъобразност на наказателното постановление. Република България е поела международни ангажименти за разширяване на международното сътрудничество в борбата срещу корупцията и организираната престъпност.

Дойде времето да проследим зараждането на идеята за института на корпоративна наказателна отговорност и практическото му приложение по света, за да разберем от какво „страшим“ у нас. Основата за възникване на този институт е виждането, че работодателят отговаря за вредите, причинени от действията на своите подчинени, при и по повод изпълнение на служебните им задължения. Това е обективна, безвиновна отговорност, приета в Европа⁸ и САЩ с несъществени различия в обхвата и съдържанието си, почиваща на едни и същи принципи. В исторически план институтът е продукт на англосаксонската правна система и придобива своя завършен вид в средата на XX в., след което е реципиран в законодателствата на континентална Европа.

Доктрината в Обединеното кралство и САЩ следва концепцията *respondeat superior*⁹ (от лат.: господарят отговаря за действията на подчинените си). Приема се, че корпорацията може да носи наказателна отговорност за престъпление, извършено от член на нейния състав (служител, управител, съдружник и пр.), във връзка с изпълнение на работните/служебните му задължения, но водещи до преки или косвени ползи за дружеството. Корпорациите могат да бъдат наказателно отговорни за почти всички видове престъпления, с изключение на тези, които по характер и същност изискват лично участие на физически лица в осъществяване на изпълнителното деяние (примера за това са убийството, изнасилването и т.н.).

⁷ Решение от 27.07.2001 г. на СРС по н. а. х. д. № 6076/2001 г. се спира на изискването да се конкретизира в акта и в наказателното постановление видът на осъществяваните от нарушителя услуги и обстоятелствата, при които е извършено административното нарушение.

⁸ http://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/PDFs/Corporate_Liability_in_Europe.pdf

⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Respondeat_superior

По-нататък, за да възникне корпоративна наказателна отговорност, доктрината намира за необходимо осъществяването на три условия: служителят на корпорацията да извърши забранено от закона деяние (*actus reus*) в изискуемата по закон форма на вина – умисъл или непредпазливост¹⁰; 2) деецът следва да действа в обхвата на служебните си задължения; 3) деецът следва да действа с намерението, че съществува възможност да облагодетелства корпорацията. Доктрината приема, че този институт може да възникне и на базата на “колективно знание” на работодателите/управителите на дружеството дори и когато отделният служител на същото няма информация, че престъплението ще се извърши или е извършено¹¹. Характерна черта е широката разгънатата система от наказания за корпорациите, както и множеството възможности за намаляване на корпоративната наказателна отговорност при съдействие по време на разследване на дадено престъпление.

В Кралство Испания например, корпоративната наказателна отговорност съществува от 5 години. Юридическото лице може да бъде наказателно отговорно за престъпления, извършени от него или от негово име, в негова облага, от законните му представители и *de facto* или *de jure* негови администратори. Такава отговорност за него може да възникне дори, когато престъпленията са извършени във връзка с корпоративната дейност или в полза на такава дейност от физически лица, при което действие не е упражнен необходимият контрол, съобразно специфичните обстоятелства на конкретния случай. Испания приема още, че корпоративната наказателна отговорност възниква дори и когато конкретният извършител не може да бъде идентифициран или е невъзможно да бъде обвинен, починал или по друг начин избегнал наказателно преследване. Когато юридическото лице и конкретният извършител бъдат осъдени, съдът следва да постанови респективно такова наказание (глоба или санкция), че общата сума да не бъде несъразмерно голяма съобразно сериозността на извършеното престъпление.

Като друг пример Франция е една от европейските държави, чиято правна система често пъти се дава за пример като антипод на англосаксонската. За това е особено показателно, че тук е инкорпориран институтът на корпоративната наказателна отговорност още през 1994 г. Според чл. 121-2 от Наказателния кодекс¹² на Франция, юридическите лица, с изключение на държавата, са самостоятелно наказателно отговорни за престъпления, извършени от техни органи или представители при условията на извършителство и съучастие. Разглежданият институт не изключва отговорността на физическото лице, осъществило лично същото престъпление. Юридическото лице може да бъде субект на конкретно установени престъпления, обичайно свързани с корпоративната наказателна отговорност, като трафик на хора, участие в организирана престъпна група, расизъм и пр. Това, по което се различава френският закон от испанската уредба е, че предвижда наказателна отговорност на юридическото лице дори и за престъпления против живота, телесна неприкосновеност, здраве и сексуални престъпления¹³. Във Франция корпоративната наказателна отговорност категорично демонстрира своята функционалност като разгърнатата система от наказания. Основното наказание за корпоративно престъпление там е санкция, като нейният максимален размер възлиза на пет пъти размера, предвиден за глобата на физическото лице-извършител. Освен санкцията, други наказания против виновните юридически лица могат да бъдат: 1) Унищожаването (или т. нар. заличаване); 2) Забрана за извършване на една или повече дейности – директно или индиректно, или постоянно, или за срок до 5 години; 3) Поставяне под съдебно наблюдение за период до 5 години, което се извършва от съдебен служител, който на всеки 6 месеца докладва на съда по изпълнение и наблюдение на наказанието, като съобразно доклада последният може да наложи ново наказание или пък да освободи юридическото лице от изтърпяване на вече наложеното¹⁴; 4) Постоянно или временно закриване (за срок до 5 години) на представи-

¹⁰ Arlen, Jennifer, Evolution of Corporate Criminal Liability: Implications for Managers, Leadership and Governance from the inside out, Jeffrey Sonnenfeld & Robert Gandossey, ed., 2004, p. 4.

¹¹ Khanna, Vikramaditya S., Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve?, Harvard Law Review, Vol. 109, No. 7, p. 1477

¹² Actno. 2000-647 of 10 Julyart 8 OfficialJournal of 11 July 2000

¹³ Например престъпления против човечеството; отравяне на личност; смърт по непредпазливост; изнасилване и др.

¹⁴ TITLE III. – OF PENALTIES, НК на Франция

телство или офиси, използвани за извършване на съответното престъпление; 5) Забрана за участие в публични дейности, или постоянно, или за срок до 5 години; 6) Забрана – постоянна или временна, юридическото лице да прави искане за публично финансиране; 7) Забрана да издава чекове, с изключение на чековете по покриване на дългове, в частност на публичните вземания; 8) Забрана да използва разплащателни карти за определен срок; 9) Конфискация на средствата, които са били използвани или предназначени за извършване на престъплението, както и на продуктите от тях; 10) Публикуване на присъдата или разпространението ѝ публично по различен начин, включително и по електронен път, като обществено порицание.

Близка е санкционната система, според наказателния кодекс на Кралство Испания. И в двете държави са предвидени няколко сходни механизма за намаляване на отговорността на юридическото лице, съобразно оказаното съдействие на фазата на досъдебното производство за разкриване на „персоналното/физическото“ престъпление. Важно е да се посочи, че за малко повече от десетилетие множество европейски държави, отчитайки ползите от този съвременен институт, а и вследствие на международните си задължения, го инкорпорират като част от вътрешното си наказателно право, модифицирайки неговия обхват и санкционна система.¹⁵ Един такъв пример за задължение на България е Директива 2008/99/ЕО, според която: „Държавите членки гарантират, че юридическите лица могат да бъдат подвеждани под отговорност за деяния, които съставляват престъпление, когато са противозаконни и са извършени умишлено или при груба небрежност, когато тези престъпления са извършени в тяхна полза от лице на ръководна позиция в рамките на юридическото лице, действащо индивидуално или като част от орган на юридическо лице, въз основа на: а) мандат за представляване на юридическото лице; б) правомощие за взимане на решения от името на юридическото лице; или в) правомощие за упражняване на контрол в рамките на юридическото лице. Държавите членки гарантират също така, че юридическо лице може да

бъде подвеждано под отговорност в случаите, когато липсата на надзор или контрол от страна на лице, посочено в първия параграф, е направила възможно извършването на престъпление, посочено в членове 3 и 4, в полза на юридическото лице от лице на негово подчинение“¹⁶. Съгласно чл. 8, т. 1 от цитираната директива, този текст е следвало да бъде транспониран като част от националното ни законодателство до края на 2010 г., което очевидно и към днешна дата не се е случило. Същото задължение се съдържа и в чл. 10 от Директива 2013/40 ЕС, който гласи: „1. Държавите членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че юридическите лица могат да бъдат подведени под отговорност за престъпленията, посочени в членове 3 – 8 (от незаконен достъп до информационни системи до подбудителство, помагачество и опит за извършване на престъпление), извършени в тяхна полза от лице, което действа самостоятелно или като част от орган на юридическото лице и което заема ръководна длъжност в това юридическо лице, въз основа на едно от следните: а) пълномощие да представлява юридическото лице; б) правомощие да взема решения от името на юридическото лице; в) правомощие да упражнява контрол в рамките на юридическото лице. 2. Държавите членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че юридическите лица могат да бъдат подведени под отговорност, когато липсата на надзор или контрол от страна на лице, посочено в параграф 1, е направила възможно извършването от негово подчинено лице на някое от престъпленията, посочени в членове 3 – 8.“ Друга част на споменатата европейска директива, която задължава държавите – членки на ЕС да регулират законодателствата си според европейското са: „1. Държавите членки гарантират, че подбудителството или помагачеството за извършване на някое от престъпленията, посочени в членове 3 – 7, е наказуемо като престъпление. 2. Държавите членки гарантират, че опитът за извършване на престъпление, посочено в членове 4 и 5, е наказуем като престъпление.“, в полза на това юридическо лице“¹⁷. Срокът, даден за синхронизиране

¹⁵ Например Финландия, Белгия, Нидерландия, Румъния, Чехия и др. Виж Директива 2013/40/ЕС

¹⁶ Директива 2008/99/ЕО, където са конкретизирани съставите на престъпленията против околната среда и се криминализира отделно и допълнително подбудителството и помагачеството към извършване на такива престъпления.

¹⁷ Чл. 11 от Директива 2013/40/ЕС по отношение на наказанията посочва: “1. Държавите членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че юридическо лице, подведено под отговорност съгласно член 10, параграф 1, подлежи на санкции, които са ефективни, пропорционални и възпиращи, включват глоби по наказателното право или друг вид глоби и може да включват други санкции, като например: а) лишаване от правото да се ползва от публични облаги или помощи; б) временно или постоянно лишаване от правото да упражнява търговска дейност; в) поставяне под съдебен надзор; г) съдебна ликвидация; д) временно или постоянно затваряне на структури, използвани за извършване на престъплението”.

на националното ни законодателство съобразно тази директива, е бил 04.09.2015 г. Допълнителни ангажменти в тази посока страната ни е поела и в международен план, ратифицирайки Конвенцията за борба с подкупите на чуждестранни официални лица в интернационални търговски трансакции от 21.11.1997 г.¹⁸ и Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност от 15.11.2000 г.¹⁹

Изводът, институтът на корпоративната наказателна отговорност в българското законодателство и до днес остава непознат. Съгласно чл. 31, ал. 1 – 2 от българския НК наказателно отговорно е само пълнолетното лице – навършило 18-годишна възраст, което в състояние на вменяемост извърши престъпление; или непълнолетно лице – навършило 14 години, но ненавършило 18 години, ако е могло да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си. На практика новият НК от 2014 г. изцяло възпроизвежда предходната разпоредба²⁰. Българската правна доктрина приема, че наказателната отговорност е лична и че субект на престъплението може да бъде само човешко същество. Още повече, българската юриспруденция приема горното за аксиома, която не подлежи на обсъждане, а съдебната практика изцяло е така ориентирана. Част от аргументите в подкрепа на тази теза са, че юридическите лица не могат да притежават качеството “морална укоримост” като елемент от обществената опасност, необходима за съставомерност при извършване на едно престъпление. Не могат и да формират самостоятелно воля, която е съществен елемент от субективната страна на всяко престъпно деяние. Волята е присъщо качество за физическото лице – човешкото същество, каквото юридическото лице не е. В този смисъл лицата, участващи в дадено сдружение, са отговорни за извършване на престъпление, но самото юридическо лице, според българския законодател – не може да бъде подведено под наказателна отговорност. Така, след като то е една фикционна, измислена от законодателя фигура, то и неговите актове имат неперсонифициран характер, като по този начин не могат да се разглеждат като действия на наказателно отговорно лице. Смятам, че това законодателно решение е “дълбоко присъщо” за българската наказателноправна наука. Няма да избягам от истината, ако кажа, че всички юристи в последните 100 години тук са

възпитавани така, но съм сигурна, че не са малко и тези които са разсъждавали по въпроса защо.

Намирам за странно, че виждането на българската юриспруденция през XXI в. е изцяло поддържано в Англия през... XVII – XVIII в. Разбирането на британците по отношение на корпорациите от частен характер е било, че те следва да се третират като “изкуствено” създадени личности, отделни юридически единици със собствена легална идентичност и собственост, различна от физическите лица техни създатели, това е т. нар. теория за корпоративната персоналност. През XIX в. в Англия съдът приема, че длъжностното лице не може да носи отговорност за бездействието на компанията, където работи; така не могат да се вменят във вина на служителя деянията на ЮЛ, които по същество са прерогатив на последното, с оглед и на което отговорността се поражда за корпорацията. По този начин се приема, че корпорацията може да носи самостоятелно отговорност при действия, свързани със злоупотреба на права и засягащи публични интереси.

По същото време, съдът в САЩ стига до аналогични заключения, като поставя основите за бъдещото регулиране в законодателен вид на доктрината. Конгресът отчита засиления интерес към проблема и в началото на XX в. поставя първи законодателни стъпки, имащи отношение към наказателната отговорност на корпорациите. Впоследствие, при тълкуване на закона, Върховният съд на САЩ решава въпроса следва ли корпорацията да носи отговорност за действията на свой служител, отделно от личната такава. Отговорът е положителен. Оттам институтът се пренася във вътрешните законодателства и на редица европейски държави, като в началото на XXI в. тази тенденция се запазва. Считаю обаче, че по-голямо значение следва да се отдаде на рационалността на корпоративната наказателна отговорност. Следвайки житейската логика, разглежданият институт следва да притежава следните отличителни белези: 1) Стриктно определена процедура при разследване и съдебен процес, съобразена и с наказателните процесуални закони; 2) Много по-силно и ефективно средство за защита на увредените интереси от извършено престъпление, отколкото частният граждански процес; 3) Уникална санкционна система на наказанията; 4) Значително по-сериозна превантивна функция.

Както вече по-горе споменах, превантивната функция на корпоративната наказателна от-

¹⁸ http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf

¹⁹ „UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME AND THE PROTOCOLS THERETO“ – Отдел по наркотиците и сигурността на ООН, Австрия

²⁰ Чл. 8-9 от Проект за НК, 2014 г.

говорност е значително по-ефективна, отколкото реализирането на наказателна отговорност против отделни физически лица. На първо място, това се дължи основно на по-високите размери на наказанията, поради което множество от търговците ЮЛ са склонни да осъществяват правомерно поведение, да съдействат на органите при разкриване на престъпления и да се стремят да гарантират, че техни служители няма да извършат такива. От друга страна, осъждането на корпорация за извършване на определен вид престъпления често пъти въздейства сериозно на нейния авторитет и възпрепятства реалното ѝ участие в търговския обмен. Опасността една корпорация да бъде подведена под знаменателя “престъпник” е от особено значение за нейната репутация, като така превантивният ефект на института е дори по-силен, отколкото самото наказание. На трето място, по-широката система на наказания води често пъти до обстоятелството, че корпорацията е лишена от възможността реално да упражнява търговска дейност, което също оказва сериозен възпиращ ефект.

Особено значение в практически аспект има и фактът, че този институт е облекчен откъм доказване. В наказателния процес въпрос за изследване е субективната страна при извършване на престъпление, и по-точно наличието или липсата на вина. При отговорността на корпорациите, елементът „вина“ е ирелевантен по отношение на юридическото лице като извършител, тъй като тя „възниква“ с виновното поведение на служителя на корпорацията. Така съобразно доктринерните принципи не е оправдано престъпления, които са извършени от страна на корпорации, да не влизат в обхвата на наказателния процес и в частност на санкциониране по наказателен ред. По този начин корпоративната наказателна отговорност придобива своята оправдана обществена ползност.

От казаното дотук следва, че наличието на такъв институт в българското наказателно право би било житейски оправдано. Вероятно приложението на този институт би “отпушило” порочния кръг “дълго разследване – недоказано обвинение – оправдателна присъда” за някои категории престъпления – против финансовата и данъчната система, например, измами, компютърни престъпления и престъпления против интелектуалната собственост и пр., което често пъти се изтъква като негатив на съдебната ни система.

Малко неясен остава въпросът как след като сме поели международни ангажименти, под-

писвайки европейски директиви и разностранни споразумения, успяваме да устоим на подтика да въведем законодателството ни в унисон със световното. Държавата ни е страна по Конвенцията за борба с подкупването на чужди длъжностни лица в международните сделки, Наказателната конвенция на Съвета на Европа за корупцията, Международната конвенция на ООН за борба с финансирането на тероризма, Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, Конвенцията срещу престъпленията в кибернетичното пространство на Съвета на Европа, Конвенцията срещу корупцията на ООН. Във всеки от тези международноправни актове се съдържа задължение за страните по тях да въведат отговорност на юридическите лица. В резултат на тези международни договори, по които е страна, Република България е поела ангажимент за въвеждане на административнонаказателна отговорност на юридическите лица и това е станало с чл. 83 от Закона за административните нарушения и наказания и на съответните текстове в специалните закони. Практиката обаче показва, че те не покриват задължителния стандарт по различни причини, най-малкото заради липса на елемента “наказание” в наказателноправен смисъл и липсата на минимален стандарт за видове наказания. Но в бъдеще ще бъде целесъобразно да се разпише нормативно цялата процедура за това, за да не се смесва с останалите видове отговорност.

Направих опит да разгледам обективно института на корпоративната наказателна отговорност от всеки възможен аспект и изводът, който мога да направя за себе си е, че реално липсват аргументи против въвеждането му в българското законодателство. Той е приет за действаш в множество държави членки на ЕС и неговата рационалност в практически аспект, адекватност, логичност и морална оправданост – в житейски и обществен план – е видима.

Обществено полезно и правно оправдано би било, ако наказателната отговорност на корпорациите бъде инкорпорирана като част от българската правна действителност. Дори да липсва санкционна част на задължението ни, хубаво би било да се замислим, както някои са го направили преди повече от 100 години. Защо да даваме имунитет на юридическите лица, когато те индиректно могат да извършват престъпления? А какво говори това за справедливостта у нас?

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Arlen, Jennifer, Evolution of Corporate Criminal Liability: Implications for Managers, Leadership and Governance from the inside out, Jeffrey Sonnenfeld & Robert Gandossey, ed., 2004.

Khanna, Vikramaditya S., Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve?, Harvard Law Review, Vol. 109, No. 7.